

EEN OPMERKELIJK PLAN VAN DE STAD VEURNE UIT CA. 1621

M. TIMPERMAN en J. VAN ACKER °

In enkele recente artikelen over de Sint-Niklaasabdij van Veurne wordt gebruik gemaakt van een plan van de stad, dat in een cartouche in een kaart van Veurne-Ambacht wordt afgebeeld¹. Deze kaart van Peeter Verbist (geb. Antwerpen 1607) dateert uit 1648, maar het stadsplan gaat ongetwijfeld terug op ouder prentmateriaal. Als datering hiervoor werd een tijdstip kort voor 1603 vooropgesteld en gesuggereerd dat het misschien zelfs de verloren gewaande stadskaart van Jan van Aerdenburch uit 1596 zou zijn, in kopie bewaard². Gezien het nagenoeg ontbreken van voor Veurne betrouwbaar cartografisch materiaal uit die periode, is een nadere studie van deze kaart niet overbodig. Ze leert ons alvast dat de geopperde datering aan revisie toe is.

Het stadplan laat ons Veurne zien binnen zijn laat-middeleeuwse versterkingen. Ten opzichte van de bekende kaart van Jacob van Deventer uit het begin van de tweede helft van de zestiende eeuw³ zijn bolwerken aan de vier grote stadspoorten toegevoegd. We weten dat vooral het bolwerk aan de Oostpoort (richting Nieuwpoort en Oostende) sterk uitgebouwd werd in 1581. In 1583 werd hierin ten behoeve van een garnizoen soldaten ook een sterke "reducto", een

° Resp. leraar geschiedenis, Bloemenlaan 18 en lic. geschiedenis, Bloemenlaan 16, 8630 Veurne

1. Koninklijke Bibliotheek Brussel, Afdeling Kaarten, Archief abdij van Postel, album "Belgium Regium", deel 3, p. 115.

2. F. BECUWE, J. TERMOTÉ, *De Sint-Niklaasabdij van Veurne. Een bouwhistorische en topografische benadering*, - *De Gidsenkring*, 24 (1986), afl. 5, 7, 17; F. BECUWE, *Van toevluchtshuis tot abdij. Grondinname en bouwgeschiedenis van de voormalige St.-Niklaasabdij te Veurne in de 12de eeuw*, - *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 126 (1989), p. 98. Ook in J. TERMOTÉ, *De torenaanzet van de Sint-Walburgakerk in Veurne*, - *De Gidsenkring*, 28 (1990), afl. 3, p. 14 en p. 28, n. 6.

3. F. VAN DEN BUSSCHE (ed.), in *Atlas des villes de la Belgique au XVIe siècle*, Brussel, 1887, nr. 7.

soort dwangburcht, opgericht. Veurne was immers nog maar pas heroverd op de hervormden, zodat de militaire overheid een oogje in het zeil wou houden. De toestand is blijkbaar erg snel genormaliseerd, want reeds in 1593 werd de reducto geslecht ⁴. Op het stadsplan is ze al niet meer zichtbaar, maar wel verklaart ze de opmerkelijk grootte van het Oostbolwerk (A).

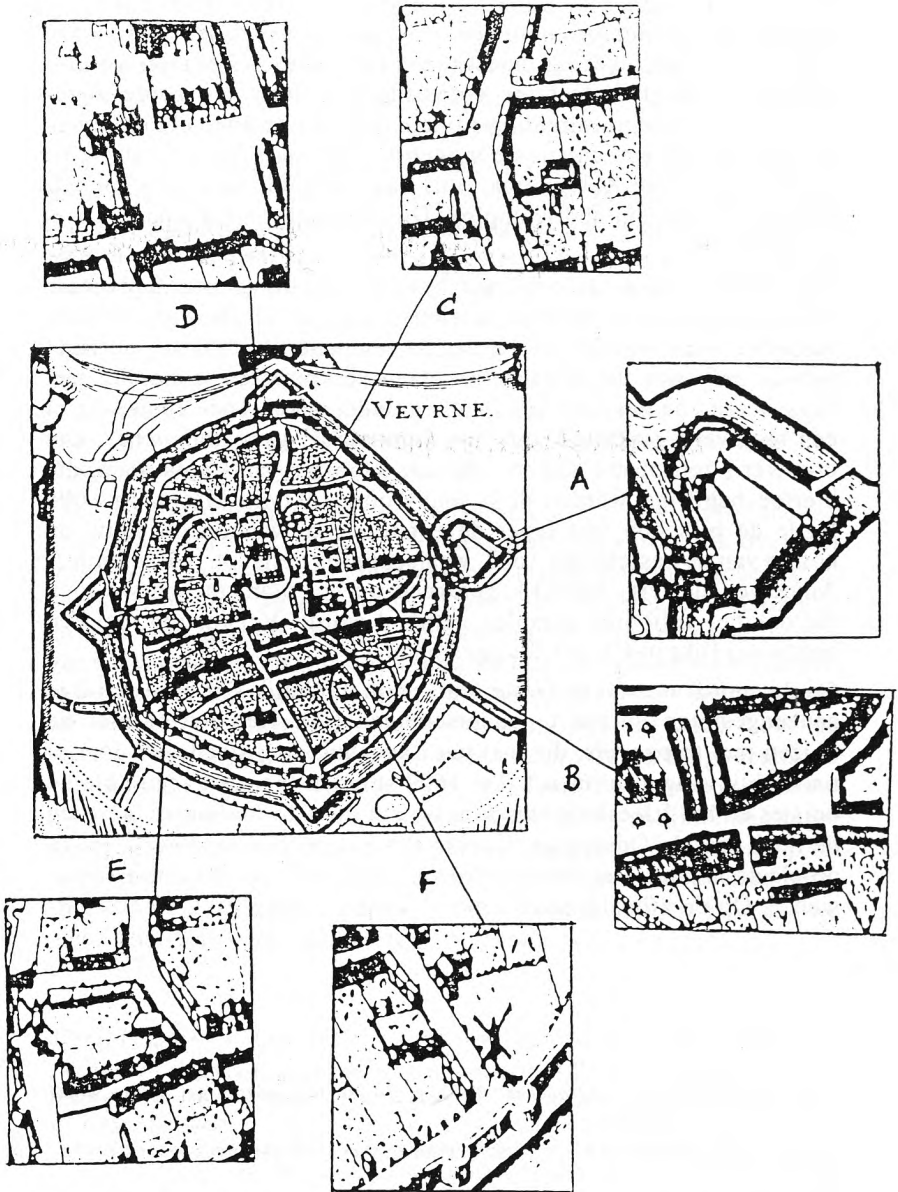
Op de kaart van Deventer is in de noordwesthoek van de Grote Markt een ruimte op te merken tussen het Landshuis van de kasselrij en de huizen aan de westkant van de markt. Zoals ook uit geschreven bronnen blijkt, is dit de aloude weg naar de Burg van Veurne. Precies in deze hoek werd de conciërgerie van de kasselrij in twee gedeelten herbouwd in respectievelijk 1596 en 1612 ⁵. Bij die laatste fase werd de open weg vervangen door de galerij onder het gebouw door, die er nu nog is en bekroond wordt door twee halfverheven beelden van P. Granier. De conciërgerie is op het hier bestudeerde stadsplan goed zichtbaar. Nochtans is het niet duidelijk of slechts het eerste deel dan wel het volledige gebouw afgewerkt was. Het bouwvolume van het geheel schijnt wel de laatste toestand te suggereren, maar volledige klaarheid is er niet echt. Dit argument volstaat dus niet om de datering ca. 1603 af te wijzen.

Maar er zijn voldoende andere elementen, die ons hiertoe noodzakken. Een eerste heeft merkwaardig genoeg precies met de Sint-Niklaasabdij te maken. Het staat vast dat de Kalverstraat (in het verlengde van de Klaverstraat) pas in 1606 door de premonstratenzerstichting in haar domein werd geïncorporeerd ⁶. Op het stadsplan in de cartouche is die straat al verdwenen om plaats te maken voor volledig aangelegde tuinen (B). Nu is weliswaar bekend dat kaarten soms een geplande situatie voorafbeelden, maar hier is dit toch niet het geval. De al dan niet eerder geplande inpalming van de Kalverstraat stootte aanvankelijk immers op groot verzet van de magistraten, zodat deze realisatie voor 1603 niet eens haal-

4. P. HEINDERYCX, *Jaerboeken van Veurne en Veurneambacht*, ed. E. RONSE, dl. 3, Veurne, 1853, p. 186, 231 en 294-295; Stadsarchief Veurne, *Oud Archief*, nr. 997.

5. J. VAN ACKER, *Het Stadhuis van Veurne : een historisch fenomeen*, Veurne-Brussel, 1988, p. 15-18 (overdruk uit *Tijdschrift van het Gemeentekrediet van België*).

6. F. BECUWE, J. TERMOTE, *De Sint-Niklaasabdij*, p. 16; F. BECUWE, *Van toevluchtshuis tot abdij*, p. 85.

baar leek. En zelfs indien hier al een vooropgestelde visie zou weergegeven zijn, waarom werd dan ook niet al een herbouwde abdij afgebeeld? Een tekenaar moest toch ofwel alles ofwel niets voorafbeelden? Een halfslachtige oplossing zou geen van beide visies (voor of tegen een uitbreiding of herbouw van de abdij) bevredigen. Er lijkt slechts één conclusie mogelijk: de kaart dateert van na de inpalming van de Kalverstraat, dus van na 1606, maar van voor de heropbouw van het abdijcomplex. Dit is een argument waaraan niet te tornen valt.

Ten oosten van de Noordstraat is een vierkantig open bouwwerk (blijkbaar een kloosterpand) te zien (C) op de plaats waar volgens de overlevering eertijds het Hof van de Tempeliers lag. Na de opheffing van de orde was dit bouwwerk stilaan verkommerd, zodat we niet eens weten hoe het eruit zag. Op het einde van de 16de eeuw was er een brouwerij gevestigd, die "het Tempelhof" genoemd werd⁷. Die brouwerij zou plaats maken voor een klooster van Capucijnen, die hiertoe begiftigd werden door jonkvrouw Jossyne Masin. In 1605 legde de bisschop van Ieper de eerste steen, waarna de bouw op kosten van de kasselrij tot 1607, waarschijnlijk zelfs tot 1610 duurde⁸. Alhoewel niet erg duidelijk getekend op het plan, menen we toch dat ons het voltooid complex getoond wordt. Verwarring met een brouwerij lijkt in elk geval uitgesloten.

Op de noordkant van de Grote Markt zijn duidelijk vijf gelijkaardige aaneengesloten huizen te onderscheiden (D). Het betreft hier de huizen met trapgevels, die met het Landshuis nog steeds een toeristische blikvanger vormen⁹. Tot 1609 stonden hier een zestal kleine huisjes en het Vleeshuis van de stad, dat in 1615 herbouwd werd op de hoek met de Ooststraat, tegenover het zgn. Spaans Paviljoen. In de plaats hiervan liet de kasselrij in 1609-1610 de vijf huizen bouwen¹⁰. Op de afbeelding zijn die al volledig afgewerkt. Heel waar-

7. D. DALLE, *Veurne op het einde van de zestiende eeuw*. - *De Gidsenkring*, 11 (1973), afl. 2, p. 6.

8. P. HEINDERYCX, *Jaerboeken*, dl. 4, p. 34-36: een uitvoeriger studie wordt voorbereid door F. Becuwe.

9. Zie A.-M. DELEPIERRE, M. LION, m.m.v. M. HUYS, *Bouwen door de eeuwen heen*, dl. 8n, *Arrondissement Veurne*, Gent, 1982, p. 442-444.

10. D. DALLE, *Veurne*, p. 3-4; Rijksarchief Brugge, *Kasselrijrekeningen Veurne*, nr. 49 (1609-1610).

schijnlijk is ook de Vleeshalle al opnieuw opgetrokken en op de kaart getekend, maar omdat de voorgevel zich toen nog drie meter achterwaarts (in de Ooststraat) bevond¹¹, gaat dit gebouw gedeeltelijk schuil achter de Sint-Niklaaskerk. Met beide bouwactiviteiten zitten we alvast op een datum ruimschoots na 1603.

Tenslotte is er nog een laatste argument, dat ons meteen een definitieve *terminus post quem* bezorgt. Nadat het gasthuis van Wulpen tijdens de godsdiensttroebelen teloorgegaan was, kwamen de zusters zich binnen Veurne vestigen. Ze bezetten er een pand in de Zwarte Nonnenstraat, waarop ze in 1617 een kerk begonnen te bouwen. Eind 1618 was het gebouw klaar, waarna het onmiddellijk in gebruik genomen werd¹². Op het stadsplan is precies op deze plaats een bouwwerk afgebeeld, dat uit de huizenrij in het oog springt; ongetwijfeld is het deze kerk (E). Dit wordt bevestigd door de correcte oriëntering van de absis naar het oosten. Ons plan stamt dus ondubbelzinnig uit de periode na 1618.

Uit het bovenstaande kan worden afgeleid dat het stadsplan een situatie van na 1618 aangeeft. We beschikken evenwel ook over een *terminus ante quem*, waardoor een preciezere datering mogelijk is. Opnieuw moeten we een beroep doen op de bouwgeschiedenis van de Sint-Niklaasabdij. In 1617 verzocht abt Christiaan Druve de magistraat van de stad en kasselrij Veurne de Roggestraat in het abdijgebied te mogen incorporeren om een definitief (aangepast) bouwconcept uit te voeren. Maar het duurde minstens nog tot 1621 voor de grondverwerving effectief plaats mocht vinden. De volledige realisatie van het plan werd zelfs pas in 1626 aangevat¹³, wat misschien betekent dat de Roggestraat maar toen volledig in het abdijdomein ingewerkt was. Ongetwijfeld moest bijvoorbeeld ook de molen op de hoek van de Roggestraat en de stadsvesten eerst verwijderd zijn. Van dit alles is op ons stadsplan nog niets te zien (F), zodat we mogen aannemen dat het uit de periode *vóór 1626* dateert.

11. De uitbreiding van het gebouw tot op de huidige rooilijn werd in 1862 o.l.v. architect P. Croquison uitgevoerd (Stadsarchief Veurne, *Nieuw Archief*, nr. 325). Hoewel de gevel later door architect J. Vinck herbouwd werd, bleef het bouwvolume wel ongewijzigd.

12. J. TERMOTE, M. TIMPERMAN, J. VAN ACKER, *Tweehonderd jaar Norbertinessen in Veurne (1618-1783)*, Veurne, 1989, p. 18.

13. F. BECUWE, J. TERMOTE, *De Sint-Niklaasabdij*, p. 16 en 20; F. BECUWE, *Van toevluchtshuis tot abdij*, p. 87-90.

Uiteraard is het hierbij nodig in te gaan op de argumentatie, die i.v.m. de Sint-Niklaasabdij leidde tot een datering kort voor 1603. De onderschriften bij de gepubliceerde afbeeldingen van de kaart¹⁴ tonen aan dat hiervoor gesteund werd op de voorstelling van het refugium en het ontbreken van de abdijkerk. Abt Filip Van Damme (1588-1616) legde immers al in 1603 de eerste steen voor de nieuwe kerk, die met het refugium tot een volwaardige nieuwe abdij zou leiden.

Nu is het evenwel duidelijk dat abt Van Damme helemaal niet de bouwwoede van zijn opvolger Druve had. Integendeel, zelfs na 10 jaar abbatiaat moest de Ieperse bisschop hem (overigens tevergeefs) nog tot de heropbouw van de abdij aansporen. Nog eens drie jaar later ging een ultimatum vanwege de abt van Grimbergen, de *pater abbas* van de Veurnse prelaat, zonder gevolg voorbij. Op alle geboden en dreigementen om de verwoeste abdij herop te bouwen, reageerde Van Damme gewoon niet. Slechts Ottavio Frangipani, sinds 1596 de eerste pauselijke nuntius voor onze gewesten na de afscheiding van Keulen, wist met zijn aanpak de inactieve prelaat uiteindelijk tot andere gedachten te brengen. In 1602 kon hij die nuntius, die wel eens “een betwistbaar diplomaat maar een uitstekend apostel van het katholiek herstel” wordt genoemd¹⁵, de aankoop van een huis voorleggen en enige bouwmaterialen laten zien, waarna het weer een jaar duurde voor de eerste steenlegging er kwam.

En ook nu werd niet verder gewerkt. Van de kerk werd drie jaar later nog gezegd dat de monniken ze “hebben begonst (sic!) te maecken”. De kasselrijrekening van dat jaar vermeldt nog de betaling van 200 pond voor een “cessie ende transport, gheaccordeert by hare hoocheden in faveure ende tot vorderynghe vande erecxte vande nyeuwe kercke”¹⁶. Ook het feit dat toen pas het Kalverstraatje, dat voor de uitbouw van de abdij nochtans onontbeerlijk was (de latere kloosterkerk bevindt er zich bijna bovenop), werd ingenomen, wijst niet bepaald op snelle bouwactiviteiten, al leek 1606 toch een spil-

14. Zie noot 2; we verwijzen naar deze studies voor de geciteerde argumenten, die hier aan een nieuwe interpretatie werden onderworpen.

15. L.E. HALKIN, *Het katholiek herstel in de Zuidelijke Nederlanden, 1597-1609*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. 6, Haarlem, 1979, p. 35.

16. Rijksarchief Brugge, *Kasselrijrekeningen van Veurne*, nr. 46 (1606-07), f. 24v. (met dank aan F. Becuwe voor de verwijzing).

jaar te zullen worden. Opmerkelijk is nu dat precies dat jaar pause-lijk nuntius Frangipani, de enige succesvolle stimulator achter Van Damme, uit de nuntiatuur van Vlaanderen verdween¹⁷. Heeft de abt hierop misschien zijn aarzelende pogingen definitief stopgezet? Contacten met de opvolgers van Frangipani of verdere bouwactiviteiten zijn ons alvast niet bekend.

Overigens schijnt prelaat Van Damme, die weliswaar een devoot en geleerd man was, ook met de interne huishouding problemen te hebben gehad. Filips van Raubergen en Joannes Drusius, de abten van Grimbergen en 't Park (Heverlee), moesten in 1612 zelfs de kloostertucht in Veurne komen herstellen. De gewone voorschriften betreffende o.m. het koor- en het nachtofficie werden niet eens nageleefd¹⁸. Het kloosterherstel liet onder zijn bewind in meerdere opzichten wel erg lang op zich wachten.

Dat de abdijkerk reeds in 1608 afgewerkt was, lijkt dan ook erg onzeker, en wordt niet gesteund door enig archiefmateriaal¹⁹. Integendeel, uitdrukkelijk vermelden de geciteerde studies zelf dat er geen geschreven bronnen over een realisatie van de onder Van Damme aangevatte werkzaamheden voorhanden zijn, of gaan ze stilzwijgend aan zijn bewind voorbij²⁰. Ook kroniekschrijver P. Heinderycx, die ons gewoonlijk heel accuraat en uitgebreid over allerlei constructies uit deze periode inlicht, zwijgt in alle talen over bouwwerken aan de abdij tussen 1603 en 1626²¹. Meer nog, zou Van Damme er in geslaagd zijn respectabele geldsommen opzij te zetten²², als hijzelf

17. L.E. Halkin, *Het katholieke herstel*, p. 35.

18. Zie hierover o.m. C.L. SPILEMAECKERS, *De abten van Grimbergen tot het einde van de 18de eeuw, 1128-1794*, Grimbergen, 1978, p. 151 (met enkele verhaspelde data).

19. Dat de kerk "voltooid" (aanhalingstekens uit de tekst zelf) was, wordt vermeld in F. BECUWE, J. TERMOTE, *De Sint-Niklaasabdij*, p. 16, maar niet meer in F. BECUWE, *Van toevluchthuis tot abdij*. Basis voor deze eerste veronderstelling was de vermelding in de kasselrijrekening (zie noot 6), maar deze geeft hierover totaal geen uitsluitel.

20. Resp. F. BECUWE, J. TERMOTE, *De Sint-Niklaasabdij*, p. 16 en F. BECUWE, *Van toevluchthuis tot abdij*, p. 86.

21. P. HEINDERYCX, *Jaerboeken*, dl. 4, p. 25 en 95.

22. Zie N. HUYGHEBAERT, H. ANECA, *Abbaye de Saint-Nicolas à Furnes, in Monasticon Belge*, dl. 3, *Flandre Occidentale*, fasc. 3, Luik, 1974, p. 619. Van Damme stond (weer!) in 1606 de stad en kasselrij Veurne zelfs een (kortlopende) lening van 2000 gulden van 40 groten toe; zie F. DE POTTER, E. RONSE, P. BORRE, *Geschiedenis der stad en kasselrij van Veurne*, dl. 2, Gent, 1873, p. 328 en n. 1.

grote bouwactiviteiten had ontplooid ? Aan deze abt mogen we dus vermoedelijk weinig méér toeschrijven dan de voorbereidende aankopen van grond (o.m. de Kalverstraat) en van een huis, dat later tot prelaatswoning zou worden uitgebouwd. Met zijn buitengewone spaarzaamheid zou hij enkel het pad effenen voor zijn energiekere opvolger, die hij zelf nog voor zijn overlijden aanwees. Van Damme werd overigens - volgens de premonstratenzer de Waghenare (ca. 1640) - begraven "in templo a se fundato" (en niet : "constructo" !) ²³.

Zelfs eind 1636 schreef de magistraat nog ter bekrachtiging van een verklaring van abt Paul de Gomiécourt, Druves opvolger, dat de monniken "onvoorsien zijn van kercke, alleenelick hebbende eene capelle" ²⁴. Deze woordkeuze lijkt allesbehalve toevallig. Gezien de belangrijke plaats die het koorgebed in het norbertijnerleven inneemt, hebben de premonstratenzers het volgens een eeuwenoude traditie immers nooit over "kapel" wanneer een volwaardig kerkgebouw bedoeld wordt. Indien deze interpretatie juist is, zou zelfs bij de aanvang van het abbatiaat van de Gomiécourt de kerk nog niet opgebouwd zijn. In elk geval staat helemaal niet vast dat Van Damme de kerk effectief *voltooid* heeft.

We staan bij de interpretatie van de gegevens met betrekking tot de Sint-Niklaasabdij dus voor de keuze : ofwel aanvaarden we dat voorliggend plan erg inconsequent is, doordat het wél de incorporatie van de Kalverstraat in 1606 - én het Capucijnenklooster, de vijf huizen en de Norbertinessenkerk - maar niet de mogelijke opbouw van abdijkerk en refugium opneemt, ofwel aanvaarden we dat deze bouwwerken bij het tekenen nog nauwelijks gevorderd waren en dat het plan een correcte momentopname biedt. Gezien de hogere aanwijzingen, opteren we zonder enige twijfel voor die laatste mogelijkheid. Meteen impliceert dit dat we de thans bekende bouwgeschiedenis van de Sint-Niklaasabdij gedeeltelijk dienen te herschrijven. Abt Van Damme blijkt zich als bouwheer in het geheel niet te hebben gemanifesteerd, zodat we alle bekende bouwactiviteiten uit het begin van de 17de eeuw aan zijn opvolgers toeschrijven.

Het lijkt er dus op dat tot nog toe teveel zonder echte bewijzen aangenomen is dat op de eerste steenlegging van de kerk ook een

23. F. VAN DE PUTTE, C. CARTON (ed.), *Chronicon et Cartularium abbatiae Sancti Nicolai Furnensis*, Brugge, 1849, p. 24.

24. F. DE POTTER, E. RONSE, P. BORRE, *Geschiedenis*, dl. 2, p. 329.

volledige realisatie gevolgd is. De voorliggende kaart van Veurne logenstraft dit echter duidelijk. Wat als de eerste fase van de derde abdij werd beschouwd, heeft zich hoogstwaarschijnlijk nooit op deze wijze afgespeeld.

Resumerend kunnen we bijgevolg stellen dat de basisvoorstelling, waarop de cartouche teruggaat, stamt uit de periode 1618-1626, en dat ze een kwart eeuw later zonder wijzigingen overgenomen werd in de kaart van Peeter Verbist.

Dit gegeven is ons inziens voor onze kennis van Veurne erg belangrijk. De kaart van Jacob van Deventer uit ca. 1560 is immers in sommige opzichten erg onduidelijk. Zo worden veel huizen bijvoorbeeld enkel gesuggereerd door een reeks daken zonder dat hun aantal precies bepaald kan worden. Daarentegen is de stadstekening van Vedast du Plouich uit Sanderus' *Flandria Illustrata*, vermoedelijk daterend van ca. 1638²⁵, wel haarscherp in haar tekening, maar op enkele punten beduidend naast de werkelijkheid. Zo wordt het Spaans Paviljoen (het voormalig stadhuis) niet op de hoek van de Grote Markt met de Ooststraat gezet, maar op de noordkant van die markt, waardoor de vijf vermelde huizen zelfs verdwenen zijn. Alle kloosters worden gewoon stereotiep afgebeeld, waarbij precieze situering en uitzicht van de gebouwen ver te zoeken zijn. Een vierkant complex suggereert een kloosterpand, waarvan de iets hogere noordelijke vleugel bekrond wordt met een overal eender torentje. De kennis van de bouwgeschiedenis van drie Veurnse kloosterstichtingen²⁶ levert voldoende bewijsmateriaal om de iconografische onbetrouwbaarheid van de kaart van du Plouich aan te tonen. De vele huizen in de stad zijn merkwaardig uniform, enzoverder.

25. Meestal wordt deze kaart op basis van de uitgave in A. Sanderus' *Flandria illustrata* in 1644 gedateerd. Verder zien we evenwel dat J. Beeckaert reeds in 1634 een ontwerp voor de kasselrijkaart leverde, terwijl landmeter V. du Plouich, Sanderus' cartograaf in onze streek, vanaf 1637 actief was (G. CAULLET, *De gegraveerde onuitgegeven en verloren geraakte teekeningen voor Sanderus' "Flandria Illustrata"*, Antwerpen, 1908, p. 64-73). Wellicht moeten we de kaart van Veurne-Ambacht in het begin van deze werkzaamheden dateren; misschien ook het stadsplan ?

26. Met name de Norbertinessen (zie J. TERMOTE, M. TIMPERMAN, J. VAN ACKER, *Tweehonderd jaar Norbertinessen*, p. 27-35), de Capucijnen (studie door F. BECUWE, in voorbereiding), en de Cellebroeders (zie F. BECUWE, *Het klooster van de Cellebroeders te Veurne op het einde van de 18de eeuw*, - *Biekorf*, 88 (1988), p. 368-370). Voor de laatste orde lijkt een verbouwing ca. 1645 (tussen de kaarten van du Plouich en van de Beaulieu in) van de kloosterkerk nergens meer door gestaafd te worden.

De tekening in de cartouche lijdt aan geen van deze euvels, maar biedt integendeel meerdere opmerkelijke details, die we vergeefs bij de geciteerde kaarten zoeken. We vermelden bijvoorbeeld de wedding (waterplas) aan de Zuidpoort, waarbij een huis is afgebeeld. Dit stemt uiteraard overeen met de werkelijkheid, gezien we weten dat pottenbakker Jan de Vey hier in 1610 zijn intrek nam²⁷. Ook is op dit plan duidelijk zichtbaar hoe de West- en Oostwaterhekken (waar de Colme de stadsvesten doorsnijdt) duidelijk versterkt zijn, en de gewone torenopbouw aan de versterkingen hierdoor sterk gewijzigd is. Alhoewel we op de andere plannen hiervan geen spoor terugvinden, stemt dit ongetwijfeld overeen met de realiteit, zoniet zou de waterloop voor de stad steeds een militaire achillespees zijn geweest. Het is trouwens opvallend dat aan het Westwaterhek twee torens te onderscheiden zijn, waardoor vanaf 1405 al sprake is van een "Westwaterpoorte", terwijl aan het Oostwaterhek één grote toren zichtbaar is en we vanaf 1399 een "toren *boven* den oostwaterhecke" (eigen cursivering) aantreffen²⁸. Zelfs hierin stemt het plan dus tot in de details met de werkelijkheid overeen; een argument te meer voor zijn volstrekte betrouwbaarheid. Zou de tekenaar de omwallingen immers natuurgetrouw afbeelden, en zo flagrant de abdijkerk uit het oog verliezen ?

Omgekeerd kunnen we op deze wijze het plan beschouwen als een welkome aanvulling bij allerlei andere studies, waarbij we exemplarisch wijzen op het aantal en de situering van de windmolens (vijf; bij Deventer één, bij Sanderus vier), de losse plaatsing van vele huizen in het noordwestelijk stadsareaal, of de nog (gedeeltelijk ?) zichtbare gracht omheen de Burg. De stadsplattegrond kan beslist een nieuw licht werpen op heel wat onvermoede aspecten van Veurnes geschiedenis.

Reeds A. Verbouwe wees in zijn catalogus van prentmateriaal over Veurne op het belang van deze kaart en de cartouche. Bijzonder merkwaardig is wel dat hij ze - spijt een duidelijke aanpassing m.b.t. de in de twintiger jaren drooggelegde Moeren - beschouwt als een

27. M. TIMPERMAN, *Pottenbakkers tussen Pottenmarktstraat en Vuldergracht in Veurne, voornamelijk in de 17de en 18de eeuw*, in *Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. G. Dalle*, Veurne, 1990, p. 126.

28. Gh. DECLERCQ, *Toponymie van Veurne*, onuitg. lic. verh., Leuven, 1957, p. 185-186 en 284-285 (met enige verwarring met de Westtoren).

kopie van een kaart uit 1621, die door Jacques Beeckaert vervaardigd zou zijn. De originele kaart zou tot 1634 in het kasselrijhuis aanwezig geweest zijn, in voornoemd jaar overgeleverd zijn aan A. Sanderus voor zijn *Flandria Illustrata*, en sindsdien als verdwenen beschouwd moeten worden²⁹.

De iconograaf verwacht hier ongetwijfeld enkele kaarten. J. Beeckaert is inderdaad bekend als de vervaardiger van een kaart, die in 1634 aan A. Sanderus werd overhandigd. Maar het betreft hier slechts een kopie, die hij maakte naar het origineel in het kasselrijhuis³⁰. Pauwel Heinderycx getuigt dat die zich in zijn tijd (ca. 1685) nog steeds in het Landhuis bevond³¹; verloren was ze toen beslist nog niet! Ongetwijfeld wordt met deze precieze kaart het werk van *ingeniarissen* Lucas en Lieven Herenbault uit 1596 bedoeld, die volgens de uitvoerige beschrijving in de kasselrijrekening inderdaad prachtwerk moet geweest zijn; ze kostte de kasselrij trouwens 1800 pond³². Alhoewel die niet het onderwerp van deze korte studie vormt, kunnen we toch stellen dat ook de voorliggende kaart van Veurne-Ambacht van Peeter Verbist ongetwijfeld een eersterangsbron is. Dat ze grotendeels steunt op het puike werk van de gebroeders Herenbault, is dan ook niet zonder meer af te wijzen, maar lijkt integendeel heel aannemelijk.

Bevatte de kasselrijkaart uit 1596 ook een gedetailleerd stadsplan van Veurne? Het is weinig waarschijnlijk. Precies hetzelfde jaar liet de magistraat immers ook stadsschilder Jan Van Aerdenburch een kaart van Veurne maken, die door goudsmid Jan Crabbe uit Brugge in twee vergulde vazen werd gedreven³³. We kunnen veronderstellen dat de kaarten van de Herenbaults en die van van Aerdenburch in deze zin complementair waren, en samen een mooi beeld van de stad en van de kasselrij boden. Jammer genoeg heeft geen van beide de voorbije eeuwen overleefd.

29. A. VERBOUWE, *Iconografie van het arrondissement Veurne*, Brussel, 1950, nrs. 744 en 745.

30. F. DE POTTER, E. RONSE, P. BORRE, *Geschiedenis*, dl. 1, p. VI en n. 1.

31. P. HEINDERYCX, *Jaerboeken*, dl. 3, p. 309.

32. Zie noot 30.

33. F. DE POTTER, E. RONSE, P. BORRE, *Geschiedenis*, dl. 1, p. 196-197; G. DALLE, *Veurne*, p. 2.

Of het plan van van Aerdenburch als basis gediend heeft voor het plan in de cartouche, doet hier weinig ter zake. De elementen die hoger leidden tot onze datering, laten duidelijk zien dat een grondige actualisering naar de periode 1618-1626 heeft plaatsgehad. In deze zin moeten we haar toch als origineel en nieuw beschouwen. De situatie die afgebeeld wordt, is wel degelijk die van de eigen periode van de tekenaar, en niet die van een eventuele voorloper, waarop hij zich gesteund zou hebben. Omgekeerd zijn geen veranderingen aangebracht door de kopiist, P. Verbist.

Uit dit alles blijkt meteen dat de datum 1621, die A. Verbouwe vooropstelde - en die blijkbaar al in de vorige eeuw gangbaar was³⁴ - in feite nergens ondubbelzinnig aangetroffen wordt. Nochtans past ze precies in de door ons voorgestelde periode. Beschikte men eertijds misschien over definitiever uitsluitel ? Het is in elk geval verleidelijk om het origineel van ons stadsplan op basis hiervan omstreeks 1621 te dateren. En het enige oudere bekende plan, dat waarschijnlijk echt betrouwbaar was, nl. dit van Jan van Aerdenburch, is sindsdien verloren gegaan.

Binnen de geschetste cartografische traditie kan het stadsplan van omstreeks 1621 bijgevolg beschouwd worden als een van de belangrijkste thans bekende plannen van Veurne. En aangezien dit in 1648 erg getrouw overgezet werd op de kaart van Peeter Verbist, moeten we bij ontstentenis van het origineel aan de cartouche een uitzonderlijk belang hechten voor onze kennis van het vroeg 17de-eeuwse Veurne

34. F. DE POTTER, E. RONSE, P. BORRE, (*Geschiedenis*, dl. 1, kaart van Veurne-Ambacht) geven als bron voor hun gereconstrueerd beeld van de kasselrij "kaarten uit 1621-1638" aan. Met 1638 kan Sanderus bedoeld zijn; met 1621 ons origineel ?

BIJLAGE : de geciteerde stads- en kasselrijkaarten

Datum	Auteur	Onderwerp	Uitgave of huidige bewaarsplaats	Nr. in A. VERBOUWE, Iconografie	Origineel of kopie ¹	Globaal Waardeoordeel
1. ca. 1560	Jacob van Deventer	stad	E. VANDEN BUSSCHE (ed.) Atlas des Villes de Belgique, 1887	560	origineel	onbetrouwbaar
2. 1596	Lucas en Lieven Herenbault	kasselrij	verdwenen	738	origineel	betrouwbaar
3. 1596	Jan van Aerdenburch	stad	verdwenen (kopie op zilveren kan : verdwenen)	-	origineel	betrouwbaar
4. ca. 1621	?	stad (+ kasselrij ?)	verdwenen	[744 : fout]	origineel	zeer betrouwbaar
5. 1634	Jacques Beeckaert	kasselrij	verdwenen	744	kopie van 2	betrouwbaar
6. ca. 1638	Vedastus du Plouich	kasselrij	A. SANDERUS, Flandria Illustrata, 1644	744a	kopie van 5	betrouwbaar ?
7. ca. 1638	Vedastus du Plouich	stad	A. SANDERUS, Flandria Illustrata, 1644	562	?	onbetrouwbaar
8. 1648	Sebastien de Beaulieu	stad	S. DE BEAULIEU, Les Glorieuses Conquêtes 1676-1694	756	origineel	betrouwbaar
9. 1648	Peeter Verbist	kasselrij + stad	Koninklijke Bibliotheek Brussel, Kaarten	745a 755	kopie van 4? kopie van 4	zeer betrouwbaar

(1) Origineel = gebaseerd op eigen waarnemingen van de auteur, of op basis van een kaart, zodanig aangepast dat ze als een nieuw origineel te beschouwen is; kopie = onverwerkte overname van een andere kaart.

